

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING IN BELGIË EN NEDERLAND

EEN VERGELIJKING

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2009/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Het buitenlands beleid is het terrein waarin de identiteit van een natie het meest naar voren komt, zo wordt gezegd.¹ In het buitenlands beleid komen trots en wat “ons” onderscheidt van anderen het meest aan de oppervlakte. Dat geldt ook, misschien nog in sterkere mate, voor het ontwikkelingsbeleid, als een terrein waarin het beste van de natie naar voren komt. Het terrein van het altruïsme en de vrijgevigheid, van de hoge moraal. Daar zouden de traditionele luidruchtigheid en gierigheid van de Hollanders scherp moeten staan tegenover de “bonhomie” en bescheidenheid van de Belgen.

In dit artikel wil ik proberen een vergelijking te maken tussen het beleid op het domein van ontwikkelingssamenwerking in België en in Nederland. Eerst zal ik dat doen aan de hand van cijfers en vervolgens aan de hand van wat we weten over de organisatie en de doeltreffendheid van de ontwikkelingssamenwerking in beide landen.

EEN VERGELIJKING IN CIJFERS

Sinds de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in september 1970 is er de belofte en het streven van de Westerse landen om 0,7 procent van hun Bruto Binnenlands Product te besteden aan ontwikkelingshulp. In december 2001 heeft België dat zelf bij wet vastgelegd met als opdracht om daar in 2010 te zijn. In 2008 was België daar nog ver vanaf en zat het op 0,47 procent (zie figuur 1 op p. 68). Dat is beduidend lager dan waar België midden jaren zeventig en begin jaren tachtig met 0,59 procent was. In 1983 bereikte de Belgische hulp zelfs een hoogtepunt en was het met 0,69 procent bijna bij de 0,7 procent.² Daarna zakte de Belgische hulp sterk terug met een dieptepunt van 0,32 procent in 1994. Het moge geen verwondering wekken dat daar-

PAUL HOEBINK

werd geboren in 1949 in Rijswijk.

Studeerde Internationale Betrekkingen en

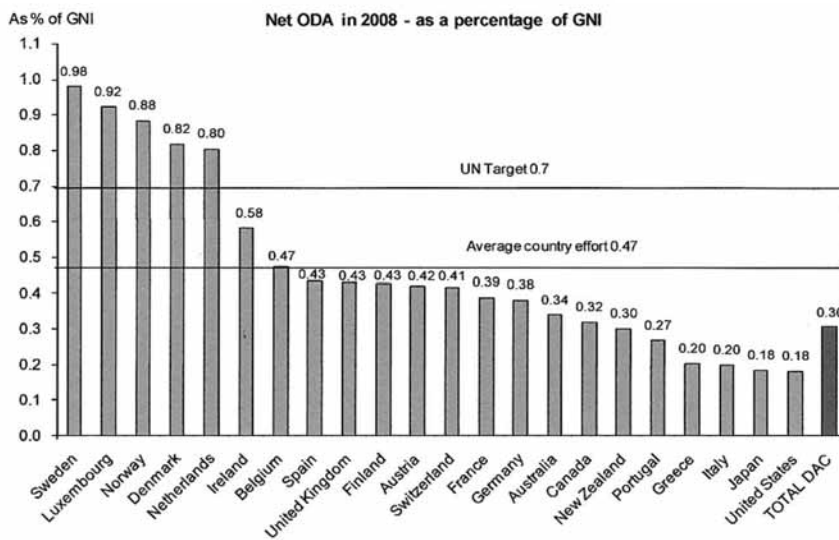
Sociale Wetenschappen in diezelfde stad.

Is bijzonder hoogleraar Ontwikkelingssamenwerking
aan de Radboud Universiteit Leiden.

Adres: Postbus 9104, NL-6500 HE Nijmegen

mee ook de Belgische bijdrage aan de totale hulp van de Westerse landen inzake naar ongeveer 1,5 procent. De wettelijke verplichting om de Belgische hulp op te trekken naar 0,7 procent maakt onderdeel uit van Europese afspraken van 2002 en 2005, van de Europese consensus op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. In de laatste beleidsnota van 2008 blijven de minister en de Belgische regering vasthouden aan het bereiken van de 0,7 procent, ondanks de daling van de hulp in de laatste jaren. 2009 kent dus een substantiële verhoging van de begroting met 23 procent. Wat 2010 gaat brengen is nog niet geheel duidelijk, omdat er ook nog een schuldkwijtschelding aan Congo in de pijplijn zit en die zou de hulp, opnieuw, kunnen doen groeien door afschrijving van die schulden op de hulpbegroting.

In Nederland is de hoogte van de hulp nooit bij wet vastgelegd. Onder het kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig werd voor het eerst de 0,7 procent bereikt en de Nederlandse hulp is daar vervolgens altijd boven gebleven. Gemiddeld lag de Nederlandse hulp in de jaren tachtig zelfs op 1,0 procent, een percentage dat daarna nooit meer werd bereikt. In 1995, bij de zogenaamde herijking van het buitenlands beleid, in het eerste Paarse kabinet, werd het hulppercentage vastgelegd op 0,8 procent. De daaropvolgende coalitieregeringen hebben daaraan in de jaren die volgden, nooit iets veranderd. Dit betekent niet dat er nooit bezuinigd is op de Nederlandse hulp. De onderhandelingen in het Paarse kabinet midden jaren negentig waren de uiting van een bezuiniging, een concessie aan de VVD. In de jaren tachtig moest minister Schoo het zogenaamde “stuwmeer” — gelden die waren toegezegd aan ontwikkelingslanden, maar nog niet waren toegewezen aan projecten — inleveren bij de machtige minister

Figuur 1: Ontwikkelingshulp als percentage van het Bruto Binnenlands Product (2008).
Bron: OECD, 30 maart 2009.

van Financiën Ruding. Recentelijk is de schuldkwijtschelding aan Nigeria als een regelrechte bezuiniging afgeschreven op de ontwikkelingsbegroting. Dat laat onverlet dat het percentage relatief onomstreden is. De VVD stelt in zijn verkiezingsprogramma's meestal dat het de hulp wil verminderen naar 0,7 procent, maar kan tussen de verkiezingen in aandringen op verdere verlaging. Alleen uiterst rechts wil de hulp veel verder verlagen of geheel afschaffen.

De eerste conclusie is dan dat de Nederlandse hulp in totaal meer dan drie keer zo hoog is als de Belgische (in 2007 € 4,6 miljard tegen € 1,4 miljard). Ook per Nederlander is de officiële ontwikkelingshulp hoger, bijna twee keer zo hoog als per Belg. Per Nederlander gaf Nederland in 2007 388 dollar tegen België 177 dollar per Belg. Dat was overigens ongeveer tien jaar geleden nog wat meer, toen gaf Nederland per Nederlander tweeënhalve keer zoveel als België per Belg.

Het betekent dat Nederland een vrij grote speler binnen de ontwikkelings-samenwerking is. Het is de zesde Westerse donor qua volume en stond midden jaren negentig zelfs op de vijfde plaats, omdat Groot-Brittannië toen nog minder hulp gaf. Dat betekent twee dingen. Door die hoge hulpbijdragen is Nederland in een aantal ontwikkelingslanden de tweede of derde donor. Ten tweede is Nederland bij een aantal VN-organisaties de grootste of de op één of twee na grootste. Dat betekent dat

Nederland daar een grote invloed uit zou kunnen oefenen, als het daarvoor een beleid had. Dat ontbreekt echter.

Dat brengt ons tot een tweede verschil. Omdat België relatief weinig hulp geeft, drukken de internationale verplichtingen veel zwaarder op de Belgische begroting. België is aan die verplichte bijdragen meer dan 40 procent van zijn begroting kwijt, Nederland maar 17 procent. Nederland doet daar aan vrijwillige bijdragen dan nog 15 procent bij en ook de ambassades laten nog geld lopen via internationale organisaties en zo komt ook Nederland boven de 40 procent. België komt met de vrijwillige bijdragen boven de 50 procent. Het grootste deel van de Belgische verplichte bijdragen gaat naar de Europese Gemeenschap, meer dan 23 procent. Bij Nederland is dat maar een derde daarvan, 8 procent.

Op andere cijfermatige indicatoren verschillen de beide landen niet zoveel. Beide landen geven hun hulp grotendeels in de vorm van giften, en ongebonden. Het laatste betekent dat er geen verplichting aan vastzit om de hulp in Nederland of in België te besteden. Dat was ooit wel anders, maar daarover verderop meer.

EEN VERGELIJKING NAAR LANDEN EN SECTOREN

Op het eerste gezicht is er tussen Nederland en België ook weinig verschil wat betreft de regionale spreiding van de hulp. Beide landen richten hun hulp voor het grootste deel op Sub-Sahara Afrika. Voor België is dat meer dan 70 procent van de hulp, voor Nederland meer dan 60 procent. Bij België was dat altijd al zo hoog, bij Nederland is het aandeel van de hulp aan Sub-Sahara Afrika pas de laatste tien jaar zo snel gegroeid. Nederland geeft nog steeds ook een flink deel van zijn hulp uit in Zuid-Azië, al is dat terug gelopen. België geeft daar nauwelijks geld uit. Opmerkelijk is dat bij beide landen vooral het aandeel van de hulp voor Latijns-Amerika sterk terug gelopen is. Voor Nederland van meer dan een kwart naar nog geen tien procent.

Achter deze regionale cijfers zitten echter opmerkelijke verschillen qua landenkeuze. Waar de Nederlandse Antillen,³ Indonesië en Suriname nog een relatief geringe rol spelen binnen het Nederlandse beleid, daar staan bij België Congo, Rwanda en Burundi onveranderd bovenaan. Er waren jaren, onder Mobutu, dat Congo meer dan een vijfde van alle Belgische hulp opslokte. Nederland begon ook pas hulp te geven, nadat Soeharto midden jaren zestig na een staatsgreep aan de macht was gekomen. Maar Nederland stopte de hulp aan Suriname in 1982 toen het militaire bewind daar een aantal tegenstanders vermoordde. En de Nederlandse hulp aan Indonesië werd maart 1992 stopgezet, toen Soeharto ter wille van de binnenlandse politiek Nederland eruit zette.⁴

Congo, Rwanda en Burundi hebben een veel specialer plaats in de Belgische ontwikkelingssamenwerking dan de Nederlandse voormalige koloniën in de Nederlandse. Bij de beoordeling van projecten in Congo en Burundi ontstaat er altijd een speciale zachtheid in de Belgische harten, zoals Rwanda nagenoeg altijd scherpe tegenstelling oproept.⁵ Als we Evert Kets (2009) mogen geloven, wordt ook de Belgische taalstrijd nog in deze landen uitgevochten. Dat zou ook kunnen verklaren, dat je in andere Afrikaanse en in Aziatische landen vooral Vlamingen in de Belgische ontwikkelingsamenwerking tegenkomt. Zoals het ook opmerkelijk is, dat de Vlaamse regering voor zijn ontwikkelingsprogramma juist, naast Marokko, drie landen in zuidelijk Afrika (Zuid-Afrika, Malawi en Mozambique) gekozen heeft.

Natuurlijk zijn er dan ook weer verschillen in volume. Zo is de Nederlandse hulp in Tanzania en Ghana, beide partnerlanden van zowel Nederland als België,⁶ tien tot twaalf keer zo groot als de Belgische. Zelfs in Rwanda was de Nederlandse hulp in de afgelopen zes jaar in de helft van die jaren groter dan de Belgische. In Burundi was dat maar in één jaar. Alleen in Congo verslaat België Nederland met overmacht. In twee derde van de Belgische partnerlanden is het aandeel van de Belgische hulp minder dan 2 percent van de totale hulp daar. De Nederlandse hulp zit meestal tussen de 6 en 10 percent van het totaal.

	Hulp aan MOLs [*]	Hulp aan LICs [*]	Hulp als % GNI	Hulp aan Sub-Sahara Afrika [*]	Hulp Via NGO's ^{**}
Plaats Nederland	8	6	5	4	1
Plaats België	6	4	7	2	6
	Achter: Ierland, Noorwegen, Portugal, Canada, Denemarken, (Finland)	Achter: VK, Ierland Denemarken, (Canada)	Achter: Zweden, Luxemburg, Noorwegen, Denemarken, (Ierland)	Achter: Ierland, (VK)	Voor/Achter: Spanje, Ierland, Zwitserland, Zweden

* Op basis van percentage van totale bilaterale hulp.

** Op basis van percentage van totale ontwikkelingshulp.

Tabel 1: De plaats van België en Nederland. Bron: Op basis van DAC cijfers over 2007; behalve ODA/GNI cijfers 2008. MOLs = Minst Ontwikkelde landen; LICs = Lage Inkomens Landen; GNI = Bruto Binnenlands Product; NGO's = Niet-gouvernementele Organisaties.

Qua besteding in de verschillende sectoren verschillen de landen op het eerste gezicht niet zoveel. Beide landen geven veel geld uit in de sociale sectoren en in goed bestuur en relatief weinig aan infrastructuur en in de productieve sectoren. Achter die cijfers zitten toch nogal wat verschillen. Zo zit België overwegend in het hoger onderwijs en is dat bij Nederland een mix van hoog en laag, en zo is het aandeel van de gezondheidszorg bij België groter en bij Nederland is dat de watervoorziening.

Maar daarachter zit nog iets anders. Nederland geeft het overgrote deel van zijn hulp in de vorm van budgetsteun of sectorsteun. Bij het eerste wordt de hulp in het algemene budget van de ontvangende overheid gestort na afspraken met de groep van donoren die hetzelfde doen. In die groep zitten over het algemeen de Wereldbank, het Internationaal Fonds, de Europese Delegatie en enkele grote bilaterale donoren zoals Groot-Brittannië, Duitsland en Nederland. Daar worden ook afspraken gemaakt over het toezicht op de middelen en de strijd tegen corruptie. Bij regeringen waar niet opgetreden wordt tegen corruptie of in landen waar ernstige mensenrechtenschendingen plaatsvinden, wordt deze vorm van hulp verminderd, stopgezet of krijgt men deze niet.

Bij sectorhulp (zogenaamde Sector Wide Approaches) krijgt de hulpontvangende regering hulp op basis van een programma dat het heeft ontwikkeld voor bijvoorbeeld de gezondheidszorg of het onderwijs. De hulp gaat dan naar algemene steun voor een dergelijk programma (basket funding) of naar een speciaal onderdeel daarvan (earmarking). Dit type van ontwikkelingshulp wordt vooral in de sociale sectoren gegeven, omdat die zich gemakkelijker lenen voor het opstellen van dergelijke programma's.

De meeste Belgische hulp gaat nog in de vorm van projecthulp. Het oordeel daarover is in veel gevallen negatief, vooral in de genoemde sectoren, omdat het leidt tot versplintering van de hulp, tot vaak ongewenste sturing en hoge transactiekosten. In de Verklaring van Parijs van 2005 hebben donoren en ontwikkelingslanden afgesproken, dat donoren zich zullen houden aan programma's en procedures van de ontvangende landen en ze geen parallelle structuren zullen opzetten. Dit omdat de proliferatie van donoren en van projecten één van de grootste problemen van de moderne ontwikkelingssamenwerking is.

DE ORGANISATIE VAN DE HULP

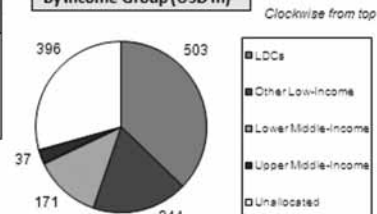
In 1997 bracht een bijzondere commissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers een vernietigend rapport uit over de wijze waarop de Belgische ontwikkelingshulp was georganiseerd. Dit gebeurde na een serie van schandalen rond de Belgische hulp, die bijvoorbeeld naar voren kwamen in een boek van journalist Douglas De Coninck. Het betrof merendeels projecten die gefinancierd waren vanuit de "Leningen van Staat tot Staat" die beheerd werden door het ministerie van Financiën en Buitenlandse Handel

BELGIUM

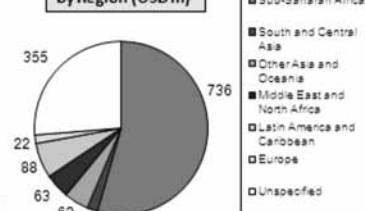
Gross Bilateral ODA, 2006-07 average, unless otherwise shown

Net ODA	2006	2007	Change 2006/07
Current (USD m)	1 978	1 953	-1.3%
Constant (2006 USD m)	1 978	1 756	-11.2%
In Euro (million)	1 576	1 427	-9.5%
ODA/GNI	0.50%	0.43%	
Bilateral share	69%	63%	

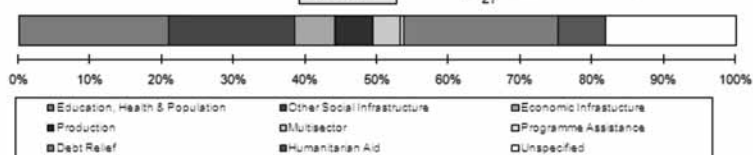
By Income Group (USD m)

By Region (USD m)

By Sector

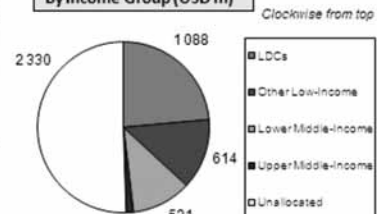
Source: OECD - DAC ; www.oecd.org/dac/stats

NETHERLANDS

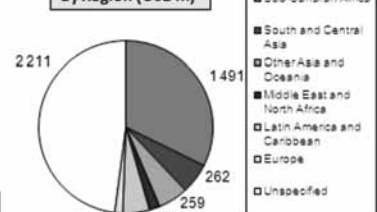
Gross Bilateral ODA, 2006-07 average, unless otherwise shown

Net ODA	2006	2007	Change 2006/07
Current (USD m)	5 452	6 224	14.2%
Constant (2006 USD m)	5 452	5 629	3.2%
In Euro (million)	4 343	4 547	4.7%
ODA/GNI	0.81%	0.81%	
Bilateral share	79%	75%	

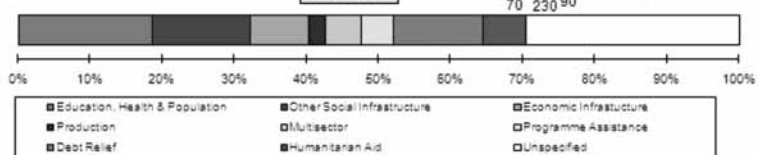
By Income Group (USD m)

By Region (USD m)

By Sector

Source: OECD - DAC ; www.oecd.org/dac/stats

Top Ten Recipients of Gross ODA (USD million)

1 Nigeria	303
2 Sudan	149
3 Indonesia	138
4 Tanzania	121
5 Ghana	120
6 Afghanistan	88
7 Bangladesh	83
8 Suriname	79
9 Uganda	76
10 Mozambique	70

en die bedoeld waren om de Belgische export te bevorderen. Ook andere organisaties en regelingen stonden echter onder kritiek, zo werden bij het Algemeen Bestuur van de Ontwikkelingssamenwerking (ABOS) de nodige “persoonlijke tribulaties en conflicten” geconstateerd.

Het vervolg daarop was een unieke hervorming van het beheersstelsel met een nieuwe wet, een nieuw Directie Generaal Ontwikkelingssamenwerking (DGOS), verantwoordelijk voor het beleid, en de Belgische Technische Coöperatie. Een evaluatie een zestal jaren later ziet wel vooruitgang maar de conclusies zijn nog steeds overwegend negatief. Er zijn grote personele problemen (wisselingen aan de top en niet ingevulde posten daar, gebrek aan themadeskundigen), hoge beheerskosten, de hulp is nog steeds versnipperd over vele projecten en sectoren en te veel landen, er zijn grote achterstanden in het verwerken van de hulp, enzovoorts. Feit is tevens dat DGOS maar ongeveer 60 procent van de hulp beheert en er een hele serie ministeries betrokken is bij de uitvoering.

Een opmerkelijk verschil met Nederland is hier ook dat naast de federale regering ook de Vlaamse en Waalse regionale regeringen sinds het akkoord van Laken een eigen opdracht hebben op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking. De Vlaamse regering heeft daar momenteel € 28 miljoen voor ter beschikking; de Waalse regering samen met die van Brussel € 21 miljoen. Beide zijn daarvoor akkoorden aangegaan met enkele ontwikkelingslanden⁷ en hebben een tweede budgetlijn voor samenwerking met niet-gouvernementele organisaties en andere actoren. De wet van 1999 dringt aan op coördinatie en synergie met de federale overheid, maar daar lijkt nog niet veel van terecht te zijn gekomen.

In Nederland is er (helaas?) nooit een parlementair onderzoek geweest naar de organisatie van de hulp. Het Directoraat-generaal Internationale Samenwerking (DGIS) van het ministerie van Buitenlandse Zaken beheert alle hulp en heeft een klein aantal taken uitbesteed aan enkele specifieke organisaties. In de jaren zestig waren er nog meerdere ministeries bij de hulpverlening betrokken, maar sinds 1973 ligt alle hulp bij Buitenlandse Zaken. Er zijn wel verschillende reorganisaties in de loop der jaren geweest, de laatste in 1995 toen de verantwoordelijkheid voor een groot deel van de bilaterale hulp werd gedelegeerd naar de ambassades.

Klachten echter over het gebrek aan deskundigheid bij DGIS en bij de ambassades zijn er in Nederland evenzeer. In het verleden waren die ook te vinden in de rapporten van de eigen evaluatiedienst (IOV, thans IOB), maar die is in de afgelopen twintig jaar veel voorzichtiger geworden. Kritiek is er dan op de werving van personeel (te weinig ontwikkelingsdeskundigheid) en op het idee dat “generalisten” op allerlei plekken op deze aardbol diplomatiek werk moeten kunnen verrichten, en dus ook binnen de ontwikkelingssamenwerking. Regelmatig komt er dan de roep om het instellen van een

Rijksdienst voor de uitvoering van de ontwikkelingssamenwerking, maar achtereenvolgende ministers, allemaal vol klachten over de kennis en de uitvoeringscapaciteit op het ministerie, hebben dat steeds als onhaalbaar gezien.

Nederland draagt overigens op een andere manier bij aan de versnippering van de ontwikkelingshulp: meer dan tweehonderd particuliere ontwikkelingsorganisaties krijgen subsidie uit verschillende ontwikkelingspotjes van Buitenlandse Zaken. Minister Koenders beloofde in het voorjaar van 2009 die versnippering terug te zullen dringen, waarvoor hij door het instellen van nieuwe subsidiepotjes overigens zelf medeverantwoordelijk was.

EFFECTIVITEIT

Het is nagenoeg onmogelijk om de Belgische en Nederlandse hulp te vergelijken op effectiviteit en de impact die die ontwikkelingshulp heeft op de armoede in ontwikkelingslanden. Dat allereerst al omdat we daarover veel te weinig studiemateriaal hebben. Ten tweede omdat die hulp een druppel is in de zee van invloeden die er is op de sociaaleconomische situatie in de hulponvangende landen: beide landen zijn kleine of relatief kleine spelers; naast ontwikkelingshulp zijn er tal van andere factoren die een rol spelen bij economische en sociale ontwikkeling, zoals de ontwikkelingen op de wereldmarkt en de politieke situatie in het ontvangende land. Alleen al vanwege de omvang mag men veronderstellen dat de Nederlandse hulp iets meer effect heeft. Maar er valt nog iets meer dan dat te zeggen.

Zowel in België als in Nederland heeft de gebonden hulp vanaf de jaren zestig tot in de jaren negentig de nodige mislukkingen opgeleverd. Deze hulp die meer een exportsubsidie is, zorgt er niet alleen voor dat goederen en diensten die eronder geleverd worden veel te duur is en zorgt dus voor waardeverlies. Ook staat bij gebonden hulp de aanbodzijde van het donorland en niet de vraag uit ontwikkelingslanden voorop. Dat leverde veel mislukkingen op.⁹ In Nederland kwam aan die binding langzaam een einde door de invoering van partiële ontbinding¹⁰ begin jaren tachtig, door de economische recessie van de jaren tachtig die andere vormen van hulp noodzakelijk maakte dan het opzetten van weer nieuw projecten en door negatieve interne evaluaties. In België is er recentelijk een einde gemaakt aan de gebonden hulp. Slechts kleine potjes zijn daar nu nog van over. Het grootste deel van de ontwikkelingshulp in beide landen is ontbonden. Dat heeft de hulp sterk verbeterd en doeltreffender gemaakt.

Al een aantal jaren staat nu "ownership" centraal: ontwikkelingslanden dienen zelf de agenda te bepalen en donorlanden hebben zich met hun hulp daarnaar te schikken. Het ziet ernaar uit dat dat ook veel betere resultaten oplevert. De vergelijking tussen Nederland en België is hier veel moeilijker, omdat die Nederlandse hulp veel meer geëvalueerd is, vooral ook de laatste jaren in gezamenlijk verband met andere donoren.

De evaluatiedienst van het Nederlandse ministerie heeft inmiddels meer dan 320,¹¹ soms zeer omvangrijke, rapporten op tafel gelegd, waarvan ruim vijftig in de laatste vijf jaar. Naast kritiek op organisatie en beleidsontwikkeling laten onder andere evaluaties van de hulp voor het lager onderwijs en voor de gezondheidszorg hoopgevende resultaten zien.

GEZAMENLIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

Ontwikkelingssamenwerking is een gezamenlijke, mondiale verantwoordelijkheid. De hele wereld heeft er baat bij als de armoede uit de wereld verdwijnt; als vroegere ontwikkelingslanden met graagte handel drijven met wat ooit ontwikkelde landen heette; als mensen uit wat ooit ontwikkelingslanden waren geen enkele behoefte meer hebben om te migreren omdat het thuis ook goed is. Ontwikkelingssamenwerking kan daar een bijdrage aan leveren. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt dan dus niet bij de enkelen, maar bij allen. Dat betekent dat als Nederland zo ver voor zou liggen, België Nederland dient in te halen.

Nederland ligt duidelijk voor qua volume van de hulp, zowel absoluut als relatief. Ook de spreiding van de Nederlandse hulp over landen en sectoren is beter dan de Belgische. Nederland heeft zijn hulp beter georganiseerd, al valt daar ook voor Nederland nog het nodige te verbeteren. Ten slotte geeft Nederland zijn hulp in moderner vorm, beter aangepast aan de internationale afspraken, zoals de Verklaring van Parijs.

België versnipperd zijn hulp niet, zoals Nederland, over vele particuliere ontwikkelingsorganisaties. Aan de andere kant is Nederland bereid om hoge bedragen via die organisaties aan directe armoedebestrijding en maatschappijopbouw uit te geven.

LITERATUUR

Algemene Beleidsnota van de Minister van Ontwikkelingssamenwerking/Note de Politique Générale du Ministre de la Coopération au développement, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers,

Doc 52 1529/015, 5 november 2008.

JEAN BOSSUYT & GEERT LAPORTE (red.), *Het labyrint van de ontwikkelingshulp. Samenwerking en ontwikkeling in vijf continenten*, NCOS, Brussel, 1989.

DANIËL COENS, TONY VAN DEN BOSCH & CEES VAN DIJK, *Verre burenen. Ontwikkelingssamenwerking in de crisis*, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1983.

DOUGLAS DE CONINCK, *Witte olifanten. De miljardenschandalen van de Belgische ontwikkelingsamenwerking*, Van Halewijck, Leuven, 1996.

DEVELOPMENT ASSISTANCE COMMITTEE, *Development Co-operation Report*, Paris: OECD, verschillende jaren.

JULES DEVOS, ROBRECHT RENARD e.a. (red.), *Wederzijds. De toekomst van de Belgisch-Zairese samenwerking*. NCOS, Brussel, 1989.

PATRICK DEVELTERE, *De vrije markt van de ontwikkelingsamenwerking*. Davidsfonds, Leuven, 2009.

- PATRICK DEVELTERE, *De Belgische ontwikkelingssamenwerking*, Davidsfonds, Leuven, 2005.
- ECORSYS/SOUTH RESEARCH, *Evaluatie van de directe bilaterale ontwikkelingssamenwerking, 1999-2005*, DGOS, Brussel, 2006.
- PAUL HOEBINK, *Geven is nemen. De Nederlandse ontwikkelingshulp aan Sri Lanka en Tanzania*, St. Derde Wereld Publikaties, Nijmegen, 1988.
- PAUL HOEBINK, *The Comparative Effectiveness and the Evaluation Efforts of EU Donors*, National Advisory Council for Development Cooperation, Den Haag, 1995.
- PAUL HOEBINK, "De Nederlandse Ontwikkelingssamenwerking onder Paars: gekortwiek en ontijkt?" In: *Internationale Spectator*, jg. 52, nr.7/8, juli 1998, pp. 371-378
- PAUL HOEBINK, "Van wervelwind tot nachtkaars? Vier jaar Eveline Herfkens op Ontwikkelingssamenwerking", in: *Internationale Spectator*, jg. 56, nr.4, april 2002, pp.191-198.
- PAUL HOEBINK, "Van klippen en kapen: de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking onder Agnes van Ardenne", in: *Internationale Spectator*, jg. 58, nr.5, mei 2004, pp. Pp.238-244.
- PAUL HOEBINK, "De Spaghetti-schutters: de neo-conservatieve kritiek op ontwikkelingshulp in Nederland", in: *Civis Mundi*, jg. 46, nr.2/3, mei 2007, pp.96-103.
- PAUL HOEBINK, *Een wereld vanuit de polder: gedachten over de Nederlandse identiteit en het Nederlandse ontwikkelingsbeleid*, Radboud Universiteit, Nijmegen 2009.
- EVERT KETS, *Kuifje & Tintin kibbelen in Afrika. De Belgische taalstrijd in Kongo*, ACCO, Leuven, 2009.
- BAUDOIN PIRET & PIERRE GALAND (coord.), *L'aide de la Belgique ay pays en développement*, Contradictions, Brussel,1983.
- LAU SCHULPEN (red.), *Hulp in ontwikkeling: bouwstenen voor de toekomst van internationale samenwerking*. Van Gorcum, Assen, 2001.
- The Reality of Aid. Poverty Reduction and Development Assistance*, Earthscan, Londen/ IBON Foundation, Manila, verschillende jaren.
- Verslag van de Commissie van de Kamer van Volksvertegenwoordiger over de opvolging van problemen van het Algemeen Bestuur voor Ontwikkelingssamenwerking (1123/1- 96-97)*.

Noten

- 1 Over de relatie tussen nationale identiteit en buitenlands en ontwikkelingsbeleid, zie mijn oratie: *Een wereld vanuit de polder. Gedachten over de Nederlandse identiteit en het Nederlandse ontwikkelingsbeleid* (2009). Ze kan gedownload worden via volgende link: http://www.ru.nl/asp/download.aspx?File=/contents/pages/499057/een_wereld_vanuit_de_polder_kort.pdf&structuur=cidin
- 2 Cijfers in dit artikel zijn afkomstig van het Development Assistance Committee van de OESO.
- 3 De Nederlandse Antillen krijgen nog wel relatief veel hulp, maar die geldt sinds 2002 niet meer als officiële ontwikkelingshulp.
- 4 In Nederland wordt nogal eens en nog steeds gesuggereerd dat toenmalig minister van Ontwikkelingssamenwerking Jan Pronk (PvdA) verantwoordelijk was voor die stopzetting omdat

- hij de Indonesiërs zou irriteren met voortdurend “ondiplomatiek” gedrag. Feit was dat Pronk niet verantwoordelijk was voor de tijdelijke opschorting van overleg over de hulp na dodelijke schietpartijen op Oost-Timor, maar wel minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek en de Tweede Kamer. Toen Soeharto de hulprelatie met Nederland beëindigde, was dat overleg met Nederland al lang weer hervat, maar dat met Canada nog niet. Verschillende donorvertegenwoordigers zagen de actie van Soeharto dan ook vooral als een actie die bedoeld was voor binnenlandse consumptie.
- 5 Ik heb ruim acht jaar in een projectcommissie van de VLIR gezeteld en heb dat dus van dichtbij kunnen meemaken.
 - 6 Ghana behoort niet tot de 18 Belgische partnerlanden, maar tot 18 andere landen die nog Belgische hulp kregen en het ontving evenveel hulp als Tanzania.
 - 7 Beide met landen in Noord-Afrika waar veel van hun inwoners vandaan komen; Wallonië vooral met Centraal-Afrika en Vlaanderen met zuidelijk Afrika. Met die bedragen zouden de Vlaamse en Waalse regeringen overigens op de lijst van de grootste hulporganisaties in Nederland niet verder komen dan een tiende en een dertiende plaats.
 - 8 Develterre (2009, p. 124) telt er acht, maar ik kom niet veel verder dan vier: SNV, FMO, CBI en NDO. De ministeries van Buitenlandse Zaken en van Financiën hebben, zoals in de meeste Westerse landen, een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de Wereldbank.
 - 9 Voor België terug te vinden in het boek van De Coninck, voor Nederland in rapporten van IOV/IOB.
 - 10 Onder die regeling kon Nederlandse hulp niet alleen in Nederland besteed worden, maar ook in ontwikkelingslanden.
 - 11 Ter vergelijking: België in de laatste vier jaar negen. De evaluatie van de Belgische hulp constateert wel dat de evaluatiefunctie verbeterd is. Voor een wat oudere vergelijking, zie Hoebink (1995).
-